

SEVİNC RUİNTƏN
Bakı Dövlət Universitetinin dosenti
 e-mail: seva6611@rambler.ru

CAVİD ƏLİSGƏNDƏRLİ
Bakı Dövlət Universiteti
 e-mail: javid_alisgandarli@yahoo.com

**ERMƏNİSTAN İCTİMAİYYƏTİ
 TÜRKIYƏ – ERMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİNİN
 NORMALLAŞMASI HAQQINDA
 (sosial sorğu nəticələrinə əsasən)**

Açar sözlər: Ermənistan, Türkiyə, Türkiyə - Ermənistan münasibətləri, sosial sorğu, etnik uyumsuzluq

Ключевые слова: Армения, Турция, турецко-армянские отношения, социологический опрос, этническая несовместимость

Keywords: Armenia, Turkey, Turkish-Armenian relations, sociological survey, ethnic incompatibility

Son illərdə Türkiyə - Ermənistan münasibətlərinin hazırki durumu geniş müzakirə obyektinə çevrilmiş məsələlərdən biridir. Mövcud vəziyyətin normallaşması istiqamətində müəyyən işlər görülməsinə cəhdlər edilməsinin vacibliyi də vaxtaşırı Türkiyənin dünyanın böyük dövlətləri ilə qarşılıqlı münasibətlərində, beynəlxalq təşkilatlarda müzakirəyə də çıxarılır. Məsələnin həll məqsədilə dövlətlər səviyyəsində hətta müəyyən addımlar atılmasına cəhdlər də edilib. Lakin hələ ki, əməli nəticə ildə etmək mümkün deyil. Fikrimizcə, bunun bir sıra səbəbləri var ki, onlardan biri də iki ölkə ictimaiyyətinin müzakirə olunan problemə münasibəti məsələsidir. Bu münasibətin öyrənilməsi məqsədilə müxtəlif sorğular keçirilib, həmin sorğuların nəticələri araşdırılıb, müvafiq nəticələr əldə edilib. Hazırki məqalə çərçivəsində Ermənistanın Təhlükəsizlik Məsələləri üzrə Strateji Araşdırma Mərkəzi "Ararat", həmçinin Ermənistan Psixoloji Araşdırmalar Mərkəzi tərəfindən keçirilmiş sorğulara əsasən erməni ictimaiyyətinin mövqeyinin öyrənilməsinə cəhd ediləcək. Qeyd edək ki, sorğunun nəticələri adları çəkilən Mərkəzlərin internet saytlarından (1) əldə edilmişdir. Həmçinin Türkiyənin "Diplomatik Özlem" saytının materiallarına (2) da müraciət edilmişdir.

Hazırki dünyada bir çox münaqişələr mövcuddur: etnik münaqişələr, ərazi münaqişələri, siyasi münaqişələr və s. Ümumilikdə elə hesab edilir ki, münaqişələrdə xalqlar maraqlı deyillər. Münaqişələr daha çox regionda maraqlı olan qüvvələr tərəfindən dəstəklənən müəyyən dairələrin provakasiyası nəticəsində, suni şəkildə yaradılır və sonra da, guya ki, həll edilməsi istiqamətində iş aparılır. Öz tərəfimizdən bu deyilən fikirlə razılaşmağın mümkün olduğunu hesab edirik. Belə ki, ermənilər Qafqazda məskunlaşmağa başladıkları vaxtlardan türklərlə qonşuluqda yaşayıblar. Regionda tarix boyu mövcud olmuş dövlətlərin, o cümlədən Osmanlı dövlətinin təbəələri olmuşlar. Bundan sonra da kimlərinə istəyindən asılı olmayaraq, bərabər yaşamağa davam edəcəklər. Bu baxımdan problemin

həll edilməsi region xalqlarının hər birinin maraqlarına uyğundur. Xalqların bunu artıq çoxdan başa düşdüyünü hesab edirik. Fikrimizcə, münaqişələrin həlli üçün siyasi iradə lazımdır, bütün münaqişələr dövlət səviyyəsində həll edilməlidirlər. Yəni, münaqişələrin həlli üçün “tarixi həqiqət axtarışından”, “daha çox günahkar” axtarışından imtina edilməlidir. Məqsədin münaqişənin həll olunması olduğundan çıxış edərək, yalnız və yalnız beynəlxalq hüquq qaydalarına əsaslanaraq həll yolu axtarılmasını düzgün hesab edirik. Müşahidələrimizə əsasən deyə bilərik ki, Türkiyə dövləti öz tərəfindən müvafiq addımlar atır, həm də birinci dəfə deyil. Məsələn, 1991-ci ildə Ermənistan müstəqilliyini elan etdikdən sonra elə həmin il dekabr ayının 16-da Türkiyə onun müstəqilliyini tanıdı (3; Ermənistan XİN-nin məlumatına görə - 24 dekabr 1991-ci ildə - 4), baxmayaraq ki, Ermənistan elə o vaxt da “soyqırım” və “qərbi Ermənistan” iddiaları ilə çıxış edirdi. Lakin məlum səbəblərdən diplomatik münasibətlər bu günə qədər qurulmayıb. Ermənistan tərəfdən münasibətlərin normallaşdırılması üçün cavab addımı olmadığından, bu günə qədər konkret bir nəticə əldə etmək mümkün olmayıb. Bir çox hallarda ictimaiyyətin qəbul olunacaq qərarlara hazır olmadığı kimi fikirlərin səsləndirildiyinin şahidi oluruq. Nəzərə alsaq ki, dövlətlər öz millətlərinə, xalqlarına aid taleyüklü məsələlərlə bağlı ictimai rəyi əsas götürərək siyasi iradələrini nümayiş etdirməlidirlər, o zaman Ermənistan ictimaiyyətinin mövcud məsələyə münasibətinin öyrənilməsi çox maraqlı görünür.

ABŞ-ın Ermənistandakı hazırki səfiri Con Haffern Ermənistan – Türkiyə münasibətlərinin normallaşdırılmasına mühüm əhəmiyyət verdiklərini bir çox çıxışlarında, bəyanatlarında xüsusi qeyd edir. Onun sözlərinə görə, ABŞ və qərb dövlətləri münasibətlərin normallaşması üçün əllərindən gələni edirlər və bu münasibətlərin normallaşması haqda 2009-cu ilin oktyabr ayında Türkiyə ilə Ermənistan arasında imzalanmış Sürix protokolunun önşərtsiz hər iki dövlət tərəfindən ratifikasiya olunması və həyata keçirilməsinə nail olmaq istəklərindən imtina etməyəcəklər. Bunun üçün ən yüksək səviyyələrdə cəhd edəcəklər (3).

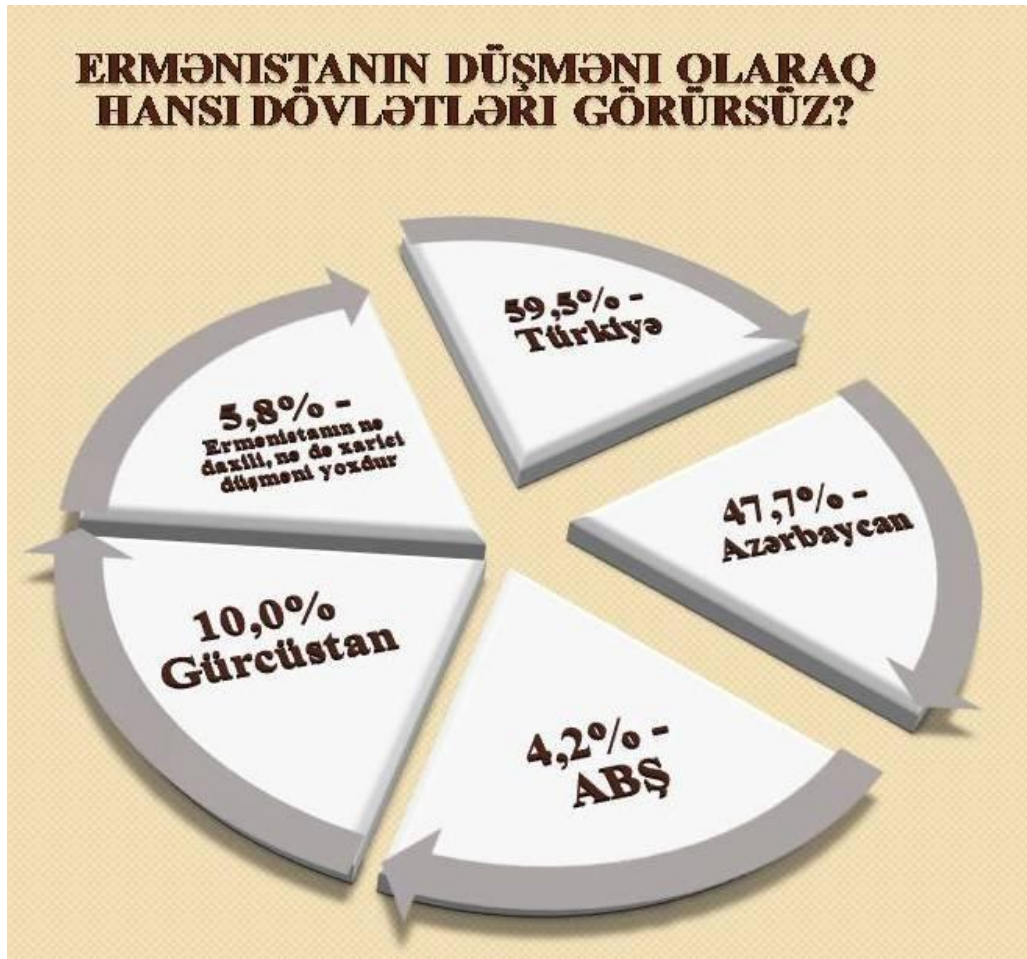
ABŞ və Qərb dövlətləri bu məqsədlərini reallaşdırmaq üçün fəaliyyətlərini 3 əsas istiqamətdə davam etdirirlər. Birinci istiqamət, tərəflərin artıq imzalanmış protokolları önşərtsiz ratifikasiya etməsinə və həyata keçirməyə başlamasına nail olmaqdır. İkinci istiqamət, Ankaraya təzyiq göstərmək hesabına olsa belə (dəmir yolunun çəkilişi, Türkiyə kampaniyalarının Ermənistana investisiya qoyuluşuna cəlb olunması və s. formada), Ermənistanla iqtisadi münasibətlərinin inkişafına nail olmaq. Üçüncü istiqamət isə, dövlətlər arasında münasibətlərin normallaşması məsələsinə insanlar arasında dözümlü münasibət yaradılması. Buna nail olmaq üçün hər iki ölkənin ictimaiyyətində, müxtəlif təbəqələrdə və səviyyələrdə - parlament nümayəndələri, jurnalistlər, tələbələr, iş adamları arasında münasibətlər yaradılmasına, qarşılıqlı inamsızlıq və etimadsızlığın aradan qaldırılmasına cəhd edilməlidir və müəyyən işlərin görülməsinə cəhdlər edilir də (3).

Hazırkı məqalə çərçivəsində əvvəlki 2 istiqamətə çox da geniş yer ayırmadan, sonuncu 3-cü istiqamət, yəni dövlətlər arasında münasibətlərin normallaşmasına insanlar arasında münasibətin necə olduğu haqda araşdırma aparılacaq. Bunun üçün Ermənistanın Təhlükəsizlik məsələləri üzrə Strateji Araşdırma Mərkəzi “Arart” və Ermənistan Psixoloji Araşdırmalar Mərkəzi (1) tərəfindən keçirilən sorğular, bu sorğuların nəticələri, sorğuların nəticələri ilə bağlı Mərkəzlərin rəsmi saytlarında yaydıqları bəyanatlar nəzərdən keçiriləcək.

Ermənistanın “Ararat” Strateji Araşdırmalar Mərkəzi “Ermənistan – Türkiyə münasibətlərinin müasir problemləri” mövzusunda erməni ictimaiyyətin rəyini öyrənmək məqsədilə sorğu keçirmiş və sorğuların nəticələri haqda bəyanat yaymışdır. Sorğuların nəticəsi haqda, bir qədər sonra bəhs edəcəyik. Fikrimizcə, başlanğıc olaraq, sorğunu keçirən Mərkəzin özünün müzakirəyə çıxardığı məsələyə mövqeyini nəzərdən keçirsək, maraqlı olar. Ümumilikdə, Mərkəzin rəsmi bəyanatlarında qeyd olunur ki, hazırki Ermənistan hökuməti özünün xarici siyasət fəaliyyətində bir sıra səhvlərə yol verir ki, onlardan ən çox narahatlığa səbəb ola biləcəklər Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşdırılması məsələsində özünü göstərir. Mərkəzdə belə hesab edirlər ki, rəsmi Yerevan nədənsə, məqsədi Ermənistanı məhv etmək olan Türkiyəyə düşmən dövlət kimi baxmır. Və onların qənaətinə görə, rəsmi Yerevan onunla önsərtlərlə danışan Ankaraya münasibətini bir daha nəzərdən keçirməlidir. Hazırki vəziyyətdə Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşdırılması real deyil və Ermənistanın maraqlarına zərər vura bilər (6).

Fikrimizcə, sorğu keçirən tərəfin məsələyə belə yanaşması sorğunun nəticələrinə təsir göstərməyə bilməz. Müzakirəyə çıxarılaçaq mövzuların seçimi, rəy öyrənilməsi üçün seçilən sualların qoyuluşu sorğunu keçirən təşkilatın, yaxud Mərkəzin mövqeyi olmaqla bərabər, eyni zamanda veriləcək cavabların xarakterinə də müəyyən qədər təsir göstərə bilər. Bu baxımdan, Ermənistan ictimaiyyətinin “Ermənistanın düşməni olaraq hansı dövlətləri gördüklərini” öyrənmək məqsədilə 2001-ci ilin noyabr - 2002-ci ilin mart aylarında Gümrü şəhərində əhali arasında aparılmış sorğunun nəticələri də yəqin ki, gözlənilməz olmalı deyil. Rəyi öyrənilənlərin 59,5%-i Türkiyəni, 47,7%-i Azərbaycanı, 10,0%-i Gürcüstanı, 4,2%-i ABŞ-ı Ermənistanın əsas düşməni olaraq gördüklərini; 5,8%-i isə Ermənistanın nə daxili, nə də xarici düşməninin olmadığını bildirmişdilər (7).

Sorğunun nəticələri erməni ictimaiyyətinin qorxu içində yaşadığını, özlərini düşmən əhatəsində hiss etdiklərinin əyani göstəricisi kimi qiymətləndirilə bilər. Fikrimizcə, Ermənistanın özü nəzərə alınmasa, əhalinin 5 region dövlətindən (Azərbaycan, Gürcüstan, Rusiya, Türkiyə, İran) 3-nü (Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan) özünə düşmən bilməsi və bu səbəbdən yaşanan qorxu regionda əlavə gərginlik yaranmasının səbəblərindən biridir.

İndi isə konkret olaraq, araşdırmaq istədiyimiz məsələ haqda. 2009-cu ilin aprel ayında Yerevanda “Erməni-Türkiyə münaqişəsinin müasir problemləri” mövzusu ilə bağlı 200 respondent arasında sorğu aparılıb. Sorğuda yalnız Ermənistan vətəndaşlarının deyil, həmçinin erməni diasporası nümayəndələrinin də rəyinin öyrəniləndiyi qeyd olunur: 74% - Ermənistan vətəndaşı, 26% - diaspora nümayəndəsi. Mərkəzin məlumatına görə, sorğuda iştirak edənlərin 22,5%-i alim və ekspertlər; 52,3%-i – humanitar və texniki sahələrdə çalışan ziyalılar və ictimai xadimlər; 7,5%-i – KİV nümayəndələri; 17,6%-i tələbələr olublar (8).

Respondentlərin 3 əsas istiqamət üzrə fikirlərinin öyrənilməsinə cəhd edilib:

1. *Türkiyənin soyqırımını (qeyd bizimdir – müəl.) inkar etməsi və Ermənistan tərəfdən buna qarşı çıxılmaması*

2. *Türkiyə - Azərbaycan ittifaqı. Türkiyənin Dağlıq Qarabağ probleminə münasibəti. Ermənistanın Türkiyə - Azərbaycan ittifaqına münasibəti*

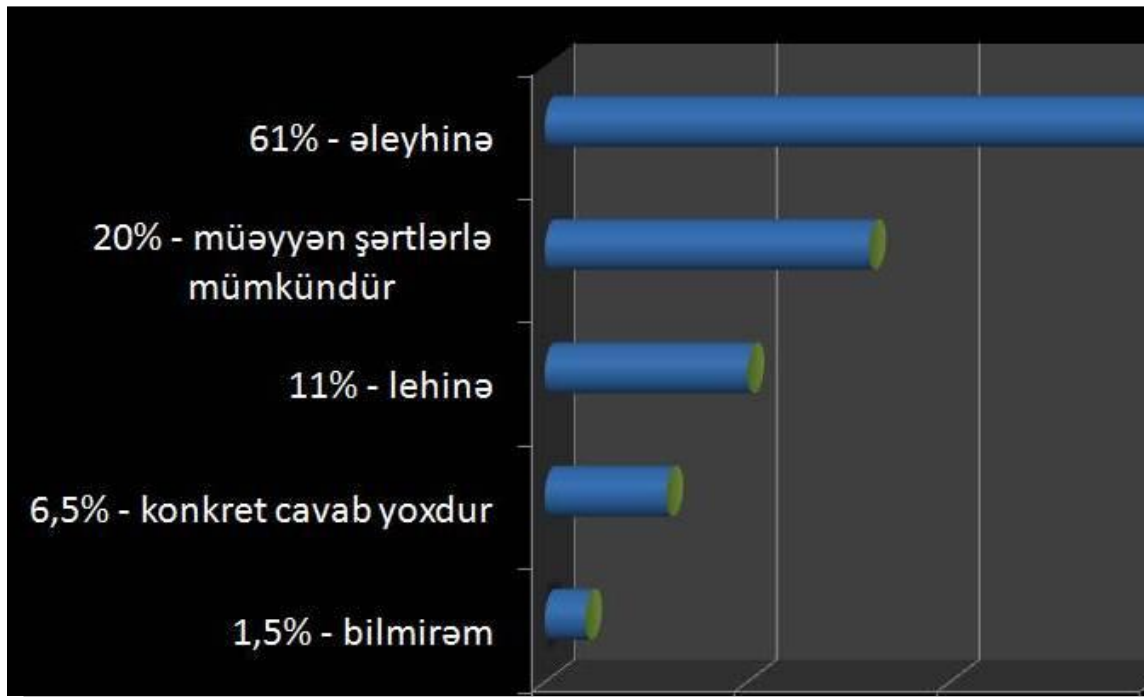
3. *Ermənistanın Türkiyə kampaniyalarının Ermənistanın yeni AES tikintisinə cəlb olunmasına razılığı məsələsi.* Bu məsələyə sonra toxunmayacağıma görə, elə burada bildirmək istərdik ki, rəyi soruşulanların 81,5%-i Türkiyə kampaniyalarının Ermənistanın

yeni AES tikintisinə cəlb olunmasının əleyhinə, 5%-i lehinə olduğunu qeyd edib. 3,5%-i bitərəf qalıb. 2,5%-i ümumilikdə müsbət baxsa da, müəyyən şərtlərin olmalı olduğunu qeyd ediblər. 4% - nə cavab verəcəyini bilmədiyini qeyd edib. 5% isə konkret cavab verməyib. Digər bir sorğunun nəticələrinə görə, respondentlərin 92%-i Ermənistan AES-in aksiyalarının Türkiyə kampaniyalarına satılmasının qəti əleyhinə, 4% - lehinə olduğunu bildirib (9).

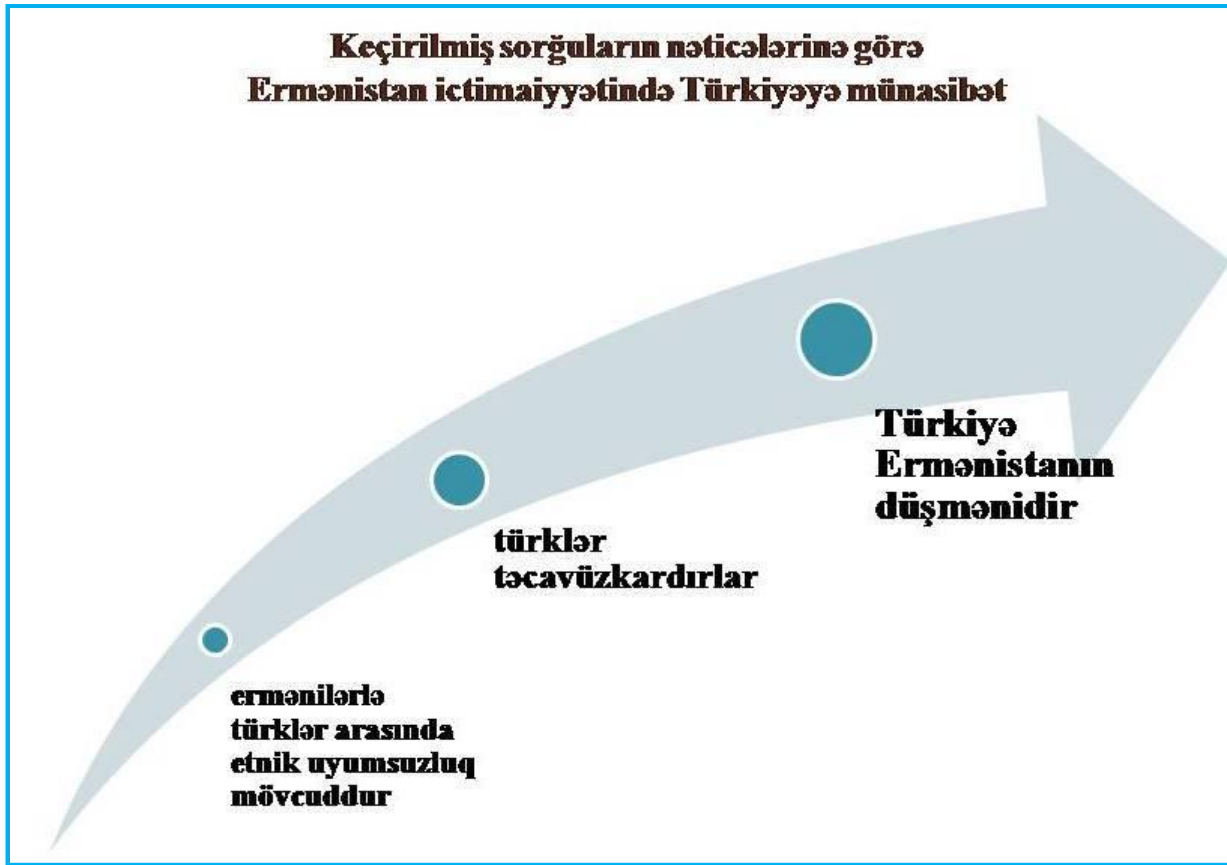
Respondentlərin “Ermənistan – Türkiyə yaxınlaşmasına münasibətiniz necədir” sualına cavabının nəticələri aşağıdakı kimi olub.

Ermənistan – Türkiyə yaxınlaşmasına münasibətiniz necədir?

Qeyd edək ki, ümumilikdə respondentlərin 20%-i müəyyən şərtlər daxilində Türkiyə ilə münasibətlərin qurulmasının lehinə olduqlarını qeyd ediblər ki, bu şərtlərin sırasında “kimdən söhbət getdiyini unutmamaqla”, “Türkiyənin öncədən irəli sürəcəyi bütün şərtləri rədd edərək”, “milli maraqlarımıza zərər gətirmədən”, “əgər Türkiyə bizim öncədən irəli sürəcəyimiz şərtləri qəbul edərsə” və s. daha tez-tez rast gəlinəndir (9). Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin məlumatında həmçinin qeyd olunur ki, erməni ictimaiyyətinin və diasporasının böyük bir hissəsi, o cümlədən ziyalılardan və elmi dairələrin nümayəndələri Ermənistan dövlətinin Türkiyəyə münasibətdə siyasətindən narazı olduqlarını bildirirlər. Onlar Ermənistan xarici siyasətinin məntiqini başa düşə bilmirlər, Türkiyə ilə önşərtsiz qurulacaq qarşılıqlı münasibətlərin gözlənilən nəticə verəcəyinə inanmadıqlarını deyirlər. Ermənistan hakimiyyətinin, onların fikrinə görə, Türkiyənin onlara tarixdə olduğu kimi hazırda da düşmən mövqedə olduğunu unutduğundan narahat olduqlarını bildirirlər. Bununla bağlı “Ararat” Strateji Araşdırmalar Mərkəzinin direktoru A.Ayvazyanın fikrini xüsusi qeyd etmək istədik: “Həqiqi düşməni görə bilmədiyiniz vaxtda o, sənə istədiyini edə bilər. Söhbət Türkiyədən gedirsə, hətta məhv edə bilər. Ermənilərin soyqırımını məhz belə bir şəraitdə mümkün olub” (9).

Ermənistan Psixoloji Araşdırmalar Mərkəzinin sədri A.Nalçacyan iddia edir ki, ermənilərlə türklər arasında etnik uyumsuzluq mövcuddur. Ermənistanla Türkiyə arasında sərhədlərin açılması ilə bağlı danışıqlardan bəhs edərkən bildirir ki, müasir etnopsixologiyada xalqlar, millətlər arasında uyumsuzluq probleminin mövcudluğunu unutmamaq lazımdır. Erməni siyasətçiləri isə bu məsələlərə, xüsusən də türk millətinin etnosiyasi məqsədlərinə, həddən artıq təcavüzkar xarakterinə kifayət qədər diqqət yetirmirlər.

Digər bir erməni eksperti texniki elmlər namizədi, dosent A.Mersopyanın fikrinə görə, nə qədər ki, ermənilər yaşayırlar, hətta bir nəfər də olsa sağ erməni qalarsa, “erməni məsələsi” aktual olacaq. Amma son zamanlar nədənsə erməni – Türkiyə danışıqları fonunda “erməni məsələsi” unudulur ki, bu çox ciddi nöqsandır. Ümumilikdə, Türkiyə və Azərbaycanla əlaqəli qəbul oluna biləcək istənilən siyasi qərar 3 mühüm amil diqqətə alınaraq qəbul edilməlidir ki, bunlar da: tarixi-siyasi amil, milli təhlükəsizlik amili və erməni məsələsidir. A.Mersopyanın fikrinə görə, əgər Ermənistan bu gün Türkiyəyə münasibətdə məntiqli, düşünülmüş siyasət yeritməzsə, sabah yeni 1 “soyqırım abidəsi” ucaltmağa ehtiyac ola bilər. Belə ki, türklər bu gün də 100 il əvvəl olduğu qədər təhlükəlidir (10).

Təhlükəsizlik məsələləri üzrə SAM-ın direktoru A.Ayvazyan Erməni hökumətini Türkiyənin düşmən olduğunu unutmaqda ittiham etməklə kifayətlənmir, erməni kütləvi informasiya vasitələrinin, xüsusən də televiziyanın fəaliyyətindən, əsində isə “fəaliyyətsizliyindən” də narahatlığını bildirir: “Erməni teleməkanı yaddaşsızlıq, yəni amneziya dövrünü yaşayır. Erməni – Türkiyə münasibətlərinin tarixi təcrübəsi unudulur. Türkiyənin Ermənistan əleyhinə düşmən mövqeyi inkar edilir”. Və bu “iradında” nə qədər haqlı olduğunu, ictimaiyyət arasında onun kimi düşüncələrin nə qədər olduğunu müəyyənləşdirmək məqsədilə direktoru olduğu Strateji Araşdırmalar Mərkəzi ekspertlər, elmlər namizədləri və elmlər doktorları, Ermənistan EA-nın müxbir üzvləri və tələbələr arasında daha bir sorğu keçirib. Sorğu cavablandırılmaq üçün həmçinin bütün parlament fraksiyalarına, Ermənistan Xarici İşlər Nazirliyinə, hətta Ermənistan Respublikası prezidentinin Təhlükəsizlik Şurası katibinin ofisinə də göndərilib. Amma heç bir instansiyadan sorğuya cavab alınmayıb. SAM-ın direktoru bu hadisəni özünəməxsus şərh edib: “Siyasi meydanda müşahidə olunan bu səssizlik bizi heç təəccübləndirmədi. Əksinə, bir daha təsdiq etdi ki, siyasi partiyalar erməni xalqı və dövləti üçün taleyüklü məsələ olan erməni – Türkiyə qarşıdurmasına münasibətdə mövqelərini bildirməkdən çəkinirlər. Onlar erməni xalqının maraqlarını müdafiə etməkdən uzaqdırlar. Bu isə o demək olur ki, siyasi məkan və siyasi partiyalar özlərini doğrultmurlar” (11).

Strateji Araşdırmalar Mərkəzi “Türkiyənin baş naziri R.T.Ərdoğanın Qarabağ probleminə münasibətdə Türkiyənin mövqeyinin Azərbaycanla üst-üstə düşməsi haqda bəyannatlarından sonra da Ermənistan Türkiyə ilə yaxınlaşma siyasətini davam etdirməlidir, yoxsa yox?” məsələsinə münasibəti öyrənməyə cəhd edib. Rəyi soruşulanların 61%-i bu yaxınlaşmanın əleyhinə olduğunu bildirib. Sorğunun nəticələrini təqdim edərkən, Mərkə-

zin direktoru belə nəticəyə gəldiklərini bildirib ki, Ermənistan əhalisinin və diasporanın böyük bir hissəsi Ermənistanın hazırki hakimiyyətinin Türkiyəyə münasibətdə həyata keçirdiyi siyasətdən narazıdır. Onların fikrinə görə, Ermənistan xarici siyasətini bu istiqamətdə davam etdirərsə, bu, nəinki beynəlxalq aləmdə, həmçinin erməni cəmiyyətinə parçalanmaya gətirib çıxara bilər. Səbəb yalnız sosial-iqtisadi problemlər olmayacaq, həm də heç bir əsas olmadan xarici düşməyə münasibətdə “dostluq” münasibətinin göstərilməsi olacaq. Bu isə faciəli nəticələrə gətirib çıxara bilər (11).

Siyasi elmlər namizədi L.Şirinyan Ermənistan – Türkiyə münasibətləri haqda danışıqların müasir politoloqların heç bir tədqiqata əsaslanmayan bəyanatlar verməsindən narahatlığını bildirir. “Bu günki “qərbləşmiş”, “bolşevizmdən” uzaqlaşmış kimi görünən, Ermənistanın “xarabalıqları” üzərində qurulmuş Türkiyə hələ də kamalçılıq doktrinasına sadıqdır və bunu unutmamaq lazımdır. Tarixdən dərs almaq lazımdır. Hazırki siyasi liderlərimiz isə hələ də olanlardan dərs almayıblar” (12).

Ermənistan – Türkiyə münasibətlərinin normallaşması ilə bağlı gərgin müzakirələrin aparıldığı daha bir məsələ Ermənistan – Türkiyə sərhədlərinin açılması məsələsidir. Ermənistanda belə hesab edənlər var ki, məsələyə daha çox siyasi müstəvidə baxılır. İctimaiyyətin rəyi, ictimai mövqə nə isə diqqətdən kənar qalıb. Nədənsə, hətta məsələnin Ermənistan üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən iqtisadi aspektinə də bir o qədər toxunulmur.

Ümumilikdə, hər iki ölkə ictimaiyyətinin rəyinin öyrənilməsi vacibdir və bu istiqamətdə müəyyən addımlar atılır. Məsələn, hər iki ölkədə rəy sorğuları keçirilir və Türkiyədə keçirilən bir sorğunun nəticəsinə görə, rəyi soruşulanların 94%-i Ermənistanla sərhədlərin açılmasının əleyhinə olduğunu bildirib (8).

Ermənistan ictimaiyyətinin Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşmasına qarşı çıxan, bəzən ehtiyat edən nümayəndələri arasında məsələyə belə bir yanaşma mövcuddur ki, məsələyə pragmatik yanaşmaya mane olan bir sıra həyati əhəmiyyətli amillər mövcuddur ki, bunlar Qarabağ məsələsi, blokada, həmçinin Türkiyənin daxili vəziyyəti ilə bağlı məsələlərdir. Dünya Türkiyədən eşitmək istədiyini eşitdiyinə görə ona inana bilər. Amma Türkiyə nə qədər əksini israr etsə də, bu dövlətin ermənilərə və Ermənistana münasibətdə niyyəti ermənilərə yaxşı məlumdur. Ermənilər öz tarixlərini unutmamalı, daha çox “özünü-qoruma instinktlərinə” inanmalıdırlar. Və hazırki hakimiyyət ictimaiyyətin bu fikri ilə hesablaşmağa borcludur. Bu fikir özünün şəxsi maraqları olan bir qrup iş adamının fikri deyil, milli təhlükəsizlik məsələsidir.

Ermənilər bildirirlər ki, Türkiyə və Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələri israr edirlər ki, Türkiyənin erməni xalqı ilə problemi yoxdur, problem yalnız erməni diasporasındadır və bununla da erməni xalqının iki hissəsinin maraqlarını bir-birinə qarşı qoymağa cəhd edir. Erməni xalqına qarşı Türkiyədən real təhlükə olduğu şübhəsizdir – həm Ermənistanın, həm də Arsaxın (Dağlıq Qarabağ – müəl.) erməni xalqına və erməni diasporasına qarşı yönəlmiş təhlükə. Türkiyədə elə hesab edilir ki, əsrin əvvəllərində törətdikləri cinayətin qurbanlarının nəsiləri Ermənistanın və Arsaxın (DQ – müəl.) sərhədlərindən kənar yaşayırlar. Amma səhv edirlər. Onlar hər yerdədirlər: həm Ermənistanda, həm Arsaxda (DQ – müəl.), həm də diaspora nümayəndələri arasında. Və bu gün Ermənistan və Arsax (DQ – müəl.) erməniləri özlərinə qarşı ola biləcək təhlükəyə daha ciddi yanaşırlar, tarix onlara münasibətdə təkrarlana bilər. Buna görə də, *soyqırımın* (qeyd bizimdir – müəl.) dünya birliyi tərəfindən, Türkiyənin özü tərəfindən tanınmasına çalışırlar. Bu, sadəcə prinsip məsələsi deyil, siyasi oyun deyil, hətta yaddaş məsələsi də deyil – erməni etnosunun erməni torpağında və erməni dövlətində yaşamağa davam edə bilməsi məsələsidir.

ləsidir. Soyqırımın Türkiyə tərəfindən tanınmaması isə bu mövcudluğa ən böyük hədədir. Ermənilər öz hərəkətlərinə, türklərə inamsızlıqlarına haqq qazandırmaq üçün bildirilər ki, bütün bunlardan əlavə, onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Türkiyə ictimaiyyətinin özündə də Ermənistanla münasibətlərin normallaşmasına münasibət birmənalı deyil. Ermənistanla sərhədlərin açılması əleyhinə kəskin çıxışlar da bunu bir daha təsdiqləyir (1).

Və nəhayət, keçirilən sorğuların nəticələrinə əsasən gəldiyimiz nəticəni diqqətə çatdırmaq istərdik.

1. Ümumilikdə, erməni ictimaiyyətində Türkiyəyə düşmən dövlət kimi baxanlar əhalinin yarısından çoxunu təşkil edir.

2. Türkiyə – Azərbaycan münasibətləri erməni ictimaiyyətini ciddi narahat edən; Ermənistan – Türkiyə münasibətlərinin normallaşması məsələsinə ehtiyatla yanaşma səbəblərindən biridir.

3. Hazırki şəraitdə Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşması Türkiyənin xeyrinə ola biləcək şərtlər çərçivəsində baş verə bilər ki, bu səbəbdən də, Ermənistan üçün arzuolunan deyil.

Lakin qeyd edək ki, yuxarıda deyilənlərlə yanaşı, Ermənistanda məsələlərə digər rəqərdən baxan, Türkiyə ilə münasibətlərin normallaşmasının Ermənistanın daha çox xeyrinə ola biləcəyinə inanənlər də var. Lakin onlar əhalinin az bir hissəsini təşkil etdikləri üçün hadisələrin gedişinə heç bir təsir gücünə malik deyillər.

Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, heç bir münaqişənin sonsuzadək davam edə biləcəyini düşünmürük. Hadisələrin nəzarətdə saxlanması, idarə olunması ilə bərabər, nəzarətdən çıxan, heç bir məntiqə və hesablamalara əsaslanmayan məcralara yönəldiyi də ola bilər. Qafqaz regionu dünya güclərinin ümumi maraq dairəsində olduğundan və həmin güclərin regionda vəziyyətin nəzarətdən çıxmamasında maraqlı olması səbəbindən, hazırda regionda mövcud münaqişələrin həll olunmadan qalmasını mümkün hesab etmirik. Bu baxımdan, Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünə son qoyularsa, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları geri qaytarılarsa bu, öz növbəsində Ermənistanın eyni zamanda Türkiyə ilə münasibətlərinin normallaşması məsələsinə də müsbət təsir göstərəcək amillərdən biri olacaq. Hər kəsə məlumdur ki, xarici siyasətinin təməl prinsipi “Yurdda sülh, cahanda sülh” olan Türkiyə Cümhuriyyəti regional siyasətin xarici qüvvələr tərəfindən müəyyənləşdirilməsini düz hesab etmir və 2000-ci illərin əvvəllərindən özünün regionda söz sahibi olmaq məqsədini elan edib. Xarici siyasətində yeni prioritetləri müəyyən edən Türkiyə hökuməti, regional dövlətlərə, o cümlədən Ermənistana yönəlmiş siyasətində “qonşularla 0 problem” prinsipinə əsasən münasibətlər qurmağa səy göstərir (13, 14). Türkiyə adına dediyimiz iddialarımızda əsassız olmadığını daha detallı və ətraflı göstərə bilməyimiz üçün, gələcək araşdırmalarımızdan birində Türkiyə ictimaiyyətinin mövcud məsələyə münasibətinə aydınlıq gətirməyə cəhd edəcəyik. Hazırki Türkiyə hökumətinin “demokratik məsuliyyət prinsipi gərəyi, istənilən bir bölgəyə istiqamətli xarici siyasət kursu təyin olunarkən, ictimaiyyətin seçim və tutumlarının nəzərə alınmasının şüurlu bir strategiya ola biləcəyi” fikrinə önəm verdiyini nəzərə alarsaq, araşdırmamızın yalnız elmi deyil, həmçinin siyasi baxımdan əhəmiyyətli olacağı şübhə doğurmur.

ƏDƏBİYYAT:

1. <http://blog.ararat-center.org/?imlang=eng>
2. <http://www.diplomatikgozlem.com>

3. mfa.gov.tr – Türkiyə Cümhuriyyəti XİN-nin saytı
4. <http://www.mfa.am/ru/> - Ermənistan XİN-nin saytı
5. Armenia-Turkey protocols must be ratified without preconditions – US Ambassador - <http://news.am/eng/news/111323.html>
6. “Футбольная дипломатия” армянских властей опасна для самой Армении - <http://blog.ararat-center.org/?p=216>
7. <http://www.diplomatikgozlem.com/TR/belge/1-5685/ermenistanin-gozu-ile-turkiyenin-kafkasya-politikasi.html>
8. *Марина Григорян*. Не за счет национальных интересов - Голос Армении, 18 April 2009. - <http://blog.ararat-center.org/?imlang=ru>
9. 61% респондентов в Армении против сближения с Турцией: социальное исследование - ИА REGNUM. - <http://blog.ararat-center.org/?p=216>
10. Доцент РАУ: Армянский вопрос будет актуален, пока жив хотя бы один армянин - <http://blog.ararat-center.org/?p=216>
11. Результаты опроса, проведенного стратегическим центром “Арагат” - <http://blog.ararat-center.org/?p=216>
12. *Левон Ширинян*. История учит тех, кто умеет извлекать из нее уроки - Analitika.at.ua
13. *Əhməd Davudoğlu*. Türkiyə Xarici Siyasətinin Prinsipləri və Regionda Siyasi əziyyət – www.sam.gov.tr
14. *Ahmet Davutoğlu*. Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu, 38. Baskı. İstanbul, Küre Yayınları, 2009.

СЕВИНДЖ РУИНТАН

доцент Бакинского Государственного Университета

ДЖАВИД АЛИСКАНДАРЛИ

Бакинский Государственный Университет

**ОБЩЕСТВЕННОСТЬ АРМЕНИИ О ВОПРОСЕ
НОРМАЛИЗАЦИИ ТУРЕЦКИХ – АРМЯНО ОТНОШЕНИЙ»
(по данным проведённых социальных опросов)**

Вопрос о положении современных турецко - армянских отношениях, в последние годы стала предметом широкого обсуждения. Важность проявления усилий в направлении нормализации отношений между этими двумя государствами, регулярно обсуждается как во время двусторонних встреч глав государства и правительства Турции с руководителями могущих мировых государств, также и во время встреч в рамках различных международных организаций. Нужно отметить, что на уровне государств даже были предприняты некоторые попытки для достижения каких-либо результатов. Но, эти попытки не имели никакого практического завершения. По нашему мнению, существует несколько причин, по которым не удастся прийти к соглашению. Одной из этих причин является отношение общественности двух стран к обсуждаемой проблеме. С целью изучения отношения общественности к данной проблеме, были проведены различные опросы, исследованы результаты этих опросов. В рамках данной статьи со стороны авторов делается попытка прояснить ситуацию по данной

проблеме на основе результатов, полученных в результате проведения опросов общественного мнения Центром Стратегических Исследований по безопасности Армении "Ararat", а также Центром Психологических Исследований. Следует отметить, что результаты опроса были взяты с сайтов вышеупомянутые Центров. Кроме того, в подготовке статьи также были использованы материалы сайта "Diplomatik Özlem" (Турция).

SEVINJ RUINTAN

Phd., associated professor of Baku State University

JAVID ALISKANDARLI

Baku State University

**ARMENIAN SOCIETY
ABOUT THE NORMALIZATION
OF ARMENIA - TURKEY RELATIONS
(based on the results of social survey)**

Nowadays, the current circumstance of Turkey-Armenia relations is one of the largely discussed issues. The importance of attempts towards the normalization of this problem is sometimes discussed in mutual relations of Turkey with great powers, as well as in international organizations. Even some attempts have been made to take steps toward the solution of the problem in the level of different states. But still it is not possible to achieve any reasonable result. In our view, it has several reasons; one of them is the issue of the attitude of both state's societies to the discussed problem. Various surveys have been made in order to learn this attitude, the results of the surveys have been studied and necessary results have been acquired. In the framework of current article it will be attempted to learn the attitude of Armenian society according to the surveys made by Strategic Research Center on Security problems of Armenia "Ararat", as well as Armenia Psychological Research Center. We would like to note that the results of the surveys have been acquired from the web pages of these centers. The materials from "Diplomatic Ozlem" web page of Turkey were used too.

Rəyçilər: t.e.n.A.R.Göyüşov, t.e.d.M.B.Fətəliyev

Bakı Dövlət Universiteti "Türk xalqları tarixi" kafedrasının 22 fevral 2013-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №3).